

П55
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

ПОМИЛУЙКО Віра Юріївна

УДК 159.922-057.875

**РОЗВИТОК ІНІЦІАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ
У ПРОЦЕСІ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2012

8619
НБ НПУ ім. М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник доктор психологічних наук, професор
Булах Ірина Сергіївна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
завідувач кафедри теоретичної та
консультативної психології.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Савчин Мирослав Васильович,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка, завідувач кафедри психології;

кандидат психологічних наук, професор
Моргун Володимир Федорович,
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка, завідувач кафедри психології.

Захист відбудеться „16” жовтня 2012 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.10у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий „15” вересня 2012 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

— **Л. В. Долинська**

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасні підходи до реформування та модернізації системи освіти в Україні згідно основних положень Болонської декларації вимагають підготовки кваліфікованих та ініціативних спеціалістів, які відрізняються високою соціально-професійною мобільністю, готовністю до освоєння нових сфер діяльності. За проектом Tuning Європейської Комісії (“Настроювання освітніх структур в Європі”), що виконується з 2000 року, запроваджується компетентнісна парадигма освіти. Згідно основних положень зазначеного проекту, ініціативність належить до ключових системних особистісних якостей, якими повинен володіти кожен випускник вищого навчального закладу. Перехід вітчизняної системи вищої освіти на компетентнісну парадигму сприяв розробці Національної рамки кваліфікацій, яка була прийнята для введення європейських стандартів і принципів забезпечення якості освіти. Отже, розвиток ініціативності майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки є важливим і складним психолого-педагогічним завданням.

Ініціативність як особистісна якість, визначає успішність різних видів діяльності. Особливе місце вона посідає у структурі професійно-важливих якостей студентів і впливає на їх професійне становлення в різних галузях психології, особливо прикладній. Адже психолог повинен власним прикладом спонукати клієнтів до соціальної активності. У дослідженнях М. Сфанової та Л. Шнейдер ініціативність є однією з провідних складових, що презентує функціональний образ Я практичного психолога.

У сучасних психологічних дослідженнях проблеми ініціативності значна увага приділялася визначенню сутності феномена (С. Рубінштейн) та його структури (О. Крупнов), онтогенезу розвитку ініціативності (Е. Еріксон, М. Савчин), індивідуально-типологічним особливостям прояву та гармонізації ініціативності школярів і студентів (Г. Шурухіна). Вченими обґрунтовувалися взаємозв'язки ініціативності з іншими психологічними явищами, виявлялися їх кореляції: співвідношення між ініціативністю та відповідальністю (К. Абульханова-Славська), самоактуалізацією особистості (А. Польська), навчально-професійною активністю (С. Зиньківська), наполегливістю, кар'єрними орієнтаціями (К. Полянська), креативністю, новаторством у справах (А. Жарікова), стажем професійної діяльності (Е. Карамова) тощо. Вивченню окремих різновидів ініціативності присвятили свої роботи такі психологи і педагоги як: О. Бічерова, О. Поддяков (“дослідницька ініціативність”); В. Манько (“пізнавальна ініціативність”); С. Тетерський (“соціальна ініціативність”); О. Трошкін (“творча ініціативність”) та ін.

На доцільність використання технологій для розвитку ініціативності вказують результати сучасних психолого-педагогічних досліджень В. Байкова (тренінгові технології), Т. Коновалової (технології педагогічної підтримки), С. Лісничкової, І. Тигрової (проектні технології), Л. Пашкіної (технології соціально-культурної діяльності), І. Попової (інформаційно-комунікативні технології), О. Старинської (інтерактивні технології). Розвитку ініціативності студентів у навчально-виховному процесі найбільш сприяють інтерактивні технології, що забезпечують суб'єкт-суб'єктну організацію навчального процесу та передбачають становлення професійно необхідних якостей.

Незважаючи на висвітлення окремих аспектів зазначеної проблеми, питання розвитку ініціативності майбутніх психологів із використанням інтерактивних технологій не були предметом спеціальних комплексних досліджень вітчизняних учених.

Отже, актуальність проблеми та її недостатня розробка в психолого-педагогічній літературі обумовили вибір теми дослідження: **“Розвиток ініціативності майбутніх психологів у процесі використання інтерактивних технологій”**.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану і загальної проблеми наукових досліджень кафедри психології ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди” і є складовою наукової теми “Розвиток особистості в різних умовах соціалізації”. Тема дисертації затверджена вченою радою ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди” (протокол № 4 від 7 грудня 2009 року) та рішенням бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 30 березня 2010 року).

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично визначити сутність, види та особливості розвитку ініціативності, розробити й впровадити систему психологічного супроводу становлення цього особистісного утворення в майбутніх психологів у процесі використання інтерактивних технологій.

Завдання дослідження:

1. Здійснити науковий аналіз теоретико-методологічних засад вивчення сутності, структури, видів та особливостей становлення ініціативності особистості.
2. Підібрати та апробувати методи психодіагностики ініціативності майбутніх психологів, обґрунтувати критерії та визначити рівні й показники її розвитку.
3. Виявити психологічні особливості розвитку адаптивної ініціативності майбутніх психологів, спроектувати психологічну модель зазначеного особистісного утворення.
4. Розробити та впровадити систему психолого-педагогічного супроводу розвитку адаптивної ініціативності майбутніх психологів засобами інтерактивних технологій.

Об’єкт дослідження: ініціативність особистості як психологічний феномен.

Предмет дослідження: особливості розвитку ініціативності майбутніх психологів у процесі використання інтерактивних технологій.

Відповідно до поставлених завдань використані такі **методи дослідження:**

– *теоретичні:* аналіз наукової філософської, психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження; порівняння, узагальнення, рангування; оцінка зібраних у процесі дослідження фактів; теоретичне моделювання; проектування результатів науково-дослідної роботи;

– *емпіричні:* спостереження, анкетування, тестування, моделювання експериментальних ситуацій, бесіда, конструювання психологічних завдань, констатувальний і формувальний експерименти;

– *статистичні:* кількісний і якісний аналіз експериментальних даних, методи математичної статистики (статистичний критерій χ^2 Пірсона).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *вперше* вивчені особливості розвитку ініціативності; розроблена класифікація видів ініціативності (за ступенем самостійності, соціальною спрямованістю, ступенем творчості тощо); визначена сутність понять “адаптивна ініціативність” майбутніх психологів, “неадаптивна ініціативність” майбутніх психологів; обґрунтовано психологічну модель адаптивної ініціативності майбутніх психологів, структурні складові (*когнітивно-рефлексивна, мотиваційно-емоційна, конативно-регулятивна*) адаптивної ініціативності, що відображають алгоритм ініціативної діяльності; виділено критерії (*осмисленість цілепокладання, емоційно-ціннісне ставлення до життєдіяльності, особистісна саморегуляція, особистісна свобода*), показники та рівні (*надситуативно-суб’єктний, об’єктно-суб’єктний, ситуативно-об’єктний*) розвитку досліджуваної якості; систематизовано інтерактивні технології за цілями їх використання (*превентивно-корекційні, організаційно-підготовчі, інтелектуально-пізнавальні, рефлексивно-оцінні, мотиваційно-стимулюючі, емоційно-стабілізуючі, імітаційно-практичні*);

– *уточнено* поняттєво-термінологічний апарат дослідження, співвідношення понять “ініціатива”, “ініціативність”, “активність”;

– *подальшого розвитку* набуло вивчення взаємозв’язку ініціативності з провідними професійними якостями психолога; виявлення причин відсутності ініціативності в юнацькому віці; виділення умов розвитку ініціативності майбутніх психологів у процесі навчання; розробка та використання інтерактивних технологій для розвитку адаптивної ініціативності студентів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що апробовані психодіагностичні методики дослідження ініціативності для вивчення рівнів розвитку цього особистісного утворення, створена автором психологічна програма та інтегративний тренінг із метою розвитку ініціативності майбутніх психологів та корекції її неадаптивних проявів, розроблені інтерактивні технології становлення ініціативності студентів і сформульовані методичні рекомендації можуть бути використані викладачами та психологами у вищій школі. Застосування результатів дисертації доцільне у викладанні вікової, педагогічної, загальної психології, в процесі створення навчальних підручників і посібників.

Результати дослідження впроваджено в навчальний процес Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (довідка № 07–10/1111 від 10.05.2012 р.), ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди” (довідка № 504 від 04.05.2012 р.), Севастопольського міського гуманітарного університету (довідка № 45 від 05.09.2011 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дослідження доповідались та отримали схвалення на:

– *Міжнародних науково-практичних конференцій*: “Освіта, наука та самореалізація молоді” (Рівне, 2009), “Проблеми розвитку сучасної психологічної допомоги: концепції і практики” (Гурзуф, 2009), “Сучасне дошкілля: реалії та перспективи” (Київ, 2010), “Актуальні проблеми теоретичної та консультативної психології” (Київ, 2012), “Використання педагогічних технологій у практиці роботи сучасної школи” (Переяслав-Хмельницький, 2012);

– *всеукраїнських конференціях*: “Формування професійних цінностей майбутніх педагогів та шляхи їх реалізації у практичній діяльності” (Переяслав-Хмельницький, 2008), “Сучасні проблеми освіти: управлінський аспект” (Переяслав-Хмельницький, 2008), “Навчання, виховання і розвиток обдарованої особистості: ретроспектива і перспектива” (Переяслав-Хмельницький, 2009), “Сучасні проблеми професійної підготовки майбутнього фахівця: інноваційний досвід і перспективи” (Переяслав-Хмельницький, 2010), “Підготовка майбутнього педагога в умовах реформування сучасної вищої освіти: проблеми, теорія і практика” (Переяслав-Хмельницький, 2011), “Практична підготовка педагогічних кадрів у вищій школі в умовах інтеграції України в європейський освітній простір: стан та перспективи” (Переяслав-Хмельницький, 2012);

– звітних науково-практичних конференціях і засіданнях кафедри психології ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”.

Публікації. Основні положення і висновки дисертації відображені в 12 одноосібних публікаціях, серед яких 1 розділ у монографії, 1 розділ у навчально-методичному посібнику, 5 – у фахових виданнях, 5 – у матеріалах конференцій.

Структура роботи. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (253 найменування, з них 24 іноземною мовою) і 23 додатків. Основний зміст викладено на 172 сторінках. У тексті міститься 7 таблиць і 21 рисунок на 16 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 288 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету, завдання, об’єкт і предмет дослідження, вказано методи, розкрито наукову новизну, теоретичну та практичну значущість роботи, наведені відомості щодо апробації та впровадження отриманих результатів, подані дані про структуру роботи.

У першому розділі – “**Теоретико-методологічні засади дослідження розвитку ініціативності особистості**” – проведено аналіз наукових підходів вивчення ініціативності особистості та її взаємозв’язок із провідними професійними якостями психолога; презентуються види ініціативності та структура адаптивної ініціативності; простежується розвиток ініціативності особистості на різних етапах онтогенезу; визначено сутність інтерактивних технологій і специфіку їх використання в процесі розвитку ініціативності студентської молоді.

У ході теоретичного аналізу психолого-педагогічних досліджень було виявлено, що серед учених немає єдиної точки зору щодо визначення поняття “ініціативність”. У психолого-педагогічній літературі існують різні підходи вивчення зазначеного феномена: *системний*, у межах якого ініціативність розглядалася як складне, інтегральне утворення особистості (Т. Коновалова, О. Погоніна); *діяльнісний та особистісно-діяльнісний підходи*, де ініціативність досліджувалась як здатність до цілеспрямованих, вольових дій (Л. Пашкіна, С. Рубінштейн, О. Трошкін), простежувався її зв’язок з поняттям активності, зокрема “соціальної активності” (К. Абульханова-Славська), “дослідницької

активності” (О. Матюшкін), “надситуативної активності” (В. Петровський); *когнітивний підхід*, у руслі якого ініціативність вивчалася як інтелектуальна властивість особистості, котра свідчить про її високі загальні розумові здібності та є показником інтелектуального становлення (Д. Богоявленська, М. Левітов, І. Петухова, Л. Попов та ін.); *системно-функціональний підхід*, де ініціативність визначалася як системна якість особистості, що забезпечує процес ініціації та його завершення, характеризується потягом до чогось нового, до випередження наявної стимуляції (О. Крупнов і його послідовники); *компетентнісний підхід*, де ініціативність – загальна (універсальна, надпрофесійна, ключова) компетенція, що внутрішньо проявляється в готовності особистості до діяльності, а зовнішньо – у прогнозуванні проблем, можливостей і виконанні відповідних дій (І. Попова).

Узагальнивши наукові тлумачення досліджуваного феномена з позицій різних підходів, *розглядаємо ініціативність як інтегративне особистісне утворення, що характеризується надситуативною активністю та спрямованістю на досягнення цілей, які вимагають вольових зусиль для їх реалізації.*

Як з'ясовано, у більшості досліджень види ініціативності вивчаються відокремлено, а існуючі класифікації не дозволяють розглядати вказану проблему цілісно. Саме тому нами було обґрунтовано класифікацію на основі критеріїв (за ступенем самостійності та впливу оточення, соціальною спрямованістю, ступенем творчості, осмисленістю, характером перебігу, узгодженістю між цілями та способами їх реалізації), що включає основні види ініціативності (автономна – залежна; просоціальна – асоціальна; конструктивна – деструктивна; інтелектуальна – алогічна; практична – словесна; адаптивна – неадаптивна).

У більшості робіт ініціативність розглядається як “позитивна”, життєво необхідна риса, яку важливо розвивати. Проте, як показали дослідження, вона може мати не лише конструктивний, але й деструктивний характер. Підґрунтям для поділу ініціативності на адаптивну та неадаптивну слугували ідеї В. Петровського. Вченим виявлений цілий ряд неадаптивних явищ, неспівпадань, які пронизують усі сфери буття людини. Неадаптивність полягає в тому, що між ціллю та результатом активності індивіда складаються суперечливі відносини: намір не збігається з дією, задум – з втіленням, збудник до дії – з її результатом. Відповідно, адаптивність визначається вченим як узгодженість між цілями та досягнутими результатами. Таким чином, *під адаптивною ініціативністю розуміємо гармонійну вольову особистісну якість, яка характеризується вільною надситуативною активністю, спрямованою на втілення творчих задумів, новаторських ідей, що мають позитивну особистісну і суспільну значущість та узгоджуються із засобами їх реалізації.*

В процесі теоретичного аналізу наукових позицій учених (А. Білоусова, Д. Богоявленська, І. Головінова, С. Качалова, В. Моргун, Н. Тертична та ін.) визначено структуру адаптивної ініціативності, складовими якої виступають: когнітивно-рефлексивна (конструкти: ініціативний стиль мислення, інтелектуальна активність, рефлексивність), мотиваційно-емоційна (конструкти: орієнтація на успіх, потреба самопокладання, інтерес до діяльності, емоційна стабільність), конативно-регулятивна (конструкти: наполегливість, самовладання, інтернальність, надлишкова діяльність). Крім того, виявлено загальні конструкти ініціативності,

що пронизують всю її структуру: креативність; надситуативна активність; узгодженість цілей діяльності зі способами їх реалізації; здатність до самостійної, автономної поведінки; просоціальна спрямованість.

Вектор проведеного наукового дослідження був спрямований на розгляд процесу розвитку ініціативності особистості на різних етапах онтогенезу. Вчені (Р. Вайт, Ю. Поляков, К. Солосд), які досліджували розвиток ініціативності у немовлячому віці, довели, що за умови підтримки дорослими самостійних починань дитини, в неї виникає почуття власної ефективності (effectance principle), радість від знаходження закономірних зв'язків. У ранньому віці утверджується позиція "Я-сам", що є яскравим прикладом прояву ініціативи (М. Лісіна, В. Мухіна). Дошкільник виявляє активний інтерес до роботи інших, досліджує нове, актуалізує внутрішню здатність здійснювати активні дії (Е. Еріксон). У молодших школярів з'являється прагнення до реалізації власних пропозицій, проте вони не завжди до цього психологічно готові (С. Петухов, О. Старинська, Н. Тертична). Важливою новою якістю підлітків стає самостійність у постановці складних цілей і можливість підпорядковувати їм свої дії та поведінку; вони стають здатними "підніматися" над дійсністю методом планування та навчаються рефлексувати свої практичні дії й операції (М. Говоров, Б. Хамзін). У юнацькому віці ініціативність, за сприятливих умов, є частково сформованою особистісною якістю, яка продовжує інтенсивно розвиватися та проявляється експліцитно. Ініціативна поведінка юнаків спрямована на самореалізацію їх особистості, примноження творчого потенціалу (В. Алексєєва, О. Погоніна).

Встановлено, що ефективним інноваційним засобом розвитку ініціативності майбутніх психологів у процесі навчальної діяльності є використання інтерактивних технологій, що допомагають змінити звичну для студента роль пасивного спостерігача на активного учасника навчального процесу. У психолого-педагогічній літературі висвітлені наступні питання: визначення сутності інтерактивних технологій та інтерактивного навчання (С. Кашлев, Г. Коберник, О. Комар, Л. Пироженко, О. Пометун, Г. Сазоненко, Н. Шаманська); класифікації інтерактивних технологій, технік, прийомів і методів навчання (Л. Карамушка, В. Мельник, Г. Селевко, Г. Сиротенко, Л. Пироженко, О. Пометун); використання інтерактивних технологій у навчально-виховному процесі вищої школи (С. Грабовська, І. Мельничук, Г. П'ятакова, С. Сисоєва). У нашому дослідженні під *інтерактивними технологіями розуміємо науково-обґрунтовану систему дій, операцій і процедур, що забезпечують цілеспрямований та поетапний розвиток в особистостей певних психологічних якостей, передачу їм знань і досвіду соціальних взаємодій на засадах "суб'єкт-суб'єктних" відносин та партнерства*. В процесі інтерактивного навчання забезпечуються основні умови для розвитку ініціативності студентів, а саме: позитивна мотивація до діяльності; здатність до самореалізації; суб'єкт-суб'єктні взаємини викладача та студентів; проблемний, варіативний та особистісно орієнтований характер діяльності; забезпечення особистісної свободи. Отже, теоретичний аналіз засвідчив, що ініціативність є провідною особистісною якістю майбутніх психологів, розвитку якої сприяють інтерактивні технології.

У другому розділі – **"Емпіричне дослідження розвитку ініціативності майбутніх психологів"** – розглянуто психодіагностичний інструментарій вивчення

ініціативності особистості; обґрунтовано критерії, показники та рівні розвитку ініціативності майбутніх психологів; подано результати експериментального вивчення особливостей розвитку структурних складових досліджуваної якості, виявлені її адаптивні та неадаптивні прояви; розроблено психологічну модель адаптивної ініціативності майбутнього психолога.

Особливості розвитку когнітивно-рефлексивної складової ініціативності вивчені за методиками “Стиль мислення” (авт. А. Білоусова), “Креативне поле” (авт. Д. Богоявленська), “Діагностика індивідуальної міри розвитку властивості рефлексивності” (авт. А. Карпов). Специфіка розвитку мотиваційно-емоційної складової досліджувалася за допомогою комплексу психодіагностичних методик: “Тест-опитувальник мотивації досягнення” (авт. А. Мехрабян, модиф. М. Магомед-Емінов), методика “Чотири крапки” (авт. Я. Пономарьов) та “Методика оцінки психічної активації, інтересу, емоційного тону, напруженості та комфортності” (авт. М. Курганський і Т. Немчин). Конативно-регулятивна складова адаптивної ініціативності вивчалася за допомогою тесту “Дослідження рівня вольової саморегуляції” (авт. А. Зверьков і Е. Ейдман), “Дослідження суб’єктивного контролю” (авт. Є. Бажин), “Необов’язкове завдання” (авт. В. Помилуйко). З метою вивчення загальних конструктів ініціативності були використані наступні методики: “Діагностика особистісної креативності” (авт. О. Тунік), опитувальник “Автономність – залежність” (авт. Г. Пригін), тест “Вивчення ступеня соціалізації” (авт. О. Співак), опитувальник “Виявлення адаптивних та неадаптивних проявів ініціативності, здатності підніматися над вимогами ситуації” (авт. В. Помилуйко).

Дослідження проводилося на базі Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”, Севастопольського міського гуманітарного університету. Загальна кількість досліджуваних становила 214 майбутніх психологів.

Емпіричне дослідження включало в себе два етапи, перший з яких спрямований на вивчення психологічних особливостей розвитку структурних складових ініціативності майбутніх психологів, другий – якісних та кількісних показників адаптивних і неадаптивних проявів ініціативності.

Результати вивчення *інтелектуальної активності (когнітивно-рефлексивна складова)*, отримані на першому етапі констатувального експерименту, показали, що високий рівень інтелектуальної активності властивий лише 16,82 % майбутніх психологів. Це свідчить про їхню ззовні нестимульовану творчу активність, здатність виявляти закономірності в інтелектуальних завданнях, прагнення самостійно ставити перед собою ціль і знаходити оригінальні способи вирішення проблеми. Середній рівень констатовано в 27,57 % студентів, у яких простежуються незначні прояви інтелектуальної ініціативи. Вони можуть знаходити нові способи вирішення проблемних ситуацій лише за сприятливих умов. Низький рівень притаманний більшості майбутніх психологів (55,61 %), що вказує на активізацію їх розумової діяльності завдяки лише зовнішньому контролю та в межах заданого. Таким чином, більшість майбутніх психологів не прагнуть проявляти ініціативу в інтелектуальній діяльності, перебувають у стані бездіяльності або мають зорієнтованість у межах заданого способу дій. Пояснити пасивно-

відтворювальну форму інтелектуальної активності студентів можна їх прагненням уникати розумової напруги, низькою вмотивованістю та небажанням виконувати нестандартні завдання.

Дослідження розвитку *рефлексивності* в межах вище зазначеної складової показали, що високий рівень відмічається лише в кожного дванадцятого студента (8,41 %). Це проявляється в адекватній оцінці себе та власних здібностей, глибокому розумінні ситуації, своїх дій, їх сенсу та наслідків. Середній рівень установлено майже в половині вибірки досліджуваних (49,53 %), що вказує на їх здатність до сприйняття своїх найбільш виразних властивостей, вміння давати загальну оцінку ситуації. Низький рівень зафіксовано в 42,06 % студентів, що свідчить про схильність поверхнево аналізувати власні дії та стани. Вони володіють умінням здійснювати рефлексію лише нескладних ситуацій; схильні ставити цілі, що не відповідають можливостям.

Вивчення специфіки розвитку *мотиваційно-емоційної складової* адаптивної ініціативності, зокрема конструкта *орієнтації на успіх*, дозволило виявити, що високий рівень мотивації досягнення властивий лише 4,67 % досліджуваних. Вони розраховують на позитивний результат своєї діяльності, розширюють її сфери, реалізують ініціативні задуми. Середній рівень притаманний більшості студентів (70,09 %), які не завжди мають яскраво виражену мотиваційну тенденцію, інколи невпевнені в досягненні поставлених цілей. Низький рівень був простежений у чверті майбутніх психологів (25,23 %), котрі орієнтовані на невдачу, схильні обмежувати сфери власної діяльності.

В процесі дослідження особливостей розвитку *когнітивно-регулятивної складової* особлива увага приділялася вивченню вольової саморегуляції, яка презентувалася за допомогою шкал “наполегливість” і “самовладання”. Виявлено, що високий рівень розвитку *наполегливості* притаманний третині майбутніх психологів (36,45 %) і свідчить про їх працездатність, вміння виконувати заплановане; їх мобілізують перешкоди на шляху до мети, не відволікають альтернативи та спокуси; головна цінність – розпочата справа, реалізація доручень, власних задумів. Середній рівень *наполегливості* констатовано в 14,02 % досліджуваних, – вони мають певні труднощі в реалізації запланованого, іноді не завершують розпочаті справи. Низький рівень *наполегливості* констатовано в 49,53 % студентів, тобто майже половина майбутніх психологів зазвичай не доводять справи до кінця, мають підвищену лабільність, невпевненість, що призводить до непослідовної та, навіть, хаотичної поведінки. Високий рівень *самовладання* виявлено в 44,86 % майбутніх психологів, які добре володіють собою в різних ситуаціях, впевнені в собі, готові до сприйняття нового, неочікуваного. Середній рівень простежений у 18,69 % досліджуваних, яким притаманна часткова імпульсивність поведінки. Низький рівень *самовладання* зафіксовано в 36,45 % студентів, що проявляється в їх надмірній вразливості, консервативності в поглядах, спонтанності поведінки.

Дослідження *здатності до надлишкової діяльності* дозволило виділити чотири групи досліджуваних, залежно від їх схильності до виконання чи невиконання обов'язкових і додаткових доручень у навчальній діяльності. Так,

трохи більше половини студентів (52,80 %) у процесі навчання виконують лише обов'язкові завдання. Це свідчить про їх відповідальне ставлення до учіння, проте в межах заданого. Систематично не виконують поставлені завдання четверта частина майбутніх психологів (27,57 %), що вказує на їх низьку відповідальність та, відповідно, низьку здатність до надлишкової діяльності. Десята частина досліджуваних (11,68 %) не лише відповідально ставляться до поставлених завдань, але й здатні виконувати більше, ніж потрібно, намагаються випереджати зовнішні вимоги. Також виявлена особлива група студентів (7,94 %), які виконують завдання за інтересами, ігноруючи вимоги викладача. Таке порушення послідовності виконання завдань (від обов'язкового до необов'язкового) та алгоритмічності розвитку ініціативності (через ситуативну активність) здебільшого пов'язано з невмінням деяких студентів визначати пріоритети в діяльності, неадаптивністю розвитку ініціативності. Адже, незважаючи на докладені зусилля, їх робота не оцінюється належним чином викладачем через невиконання обов'язкових завдань. Такі неадаптивні прояви ініціативності зазвичай властиві студентам, які мають великий творчий потенціал, проте низький рівень волевої саморегуляції.

За результатами емпіричного дослідження особливостей становлення структурних складових ініціативності було визначено рівні розвитку зазначеного феномена: надситуативно-суб'єктний, об'єктно-суб'єктний, ситуативно-об'єктний. Обґрунтування показників наведених рівнів здійснювалося на основі таких критеріїв як осмисленість цілепокладання, емоційно-ціннісне ставлення до життєдіяльності, особистісна саморегуляція, особистісна свобода (критерії виділені в процесі теоретичного аналізу наукових робіт К. Абульханової-Славської, Л. Даровських, Н. Журавльової, Г. Сороки та ін.).

Надситуативно-суб'єктний (високий) рівень розвитку ініціативності майбутніх психологів (8,41 % студентів) відзначається їх адекватною оцінкою ситуації, власних дій, їх сенсу та наслідків; самостійним знаходженням оригінальних способів вирішення проблем і постановкою нових цілей діяльності, які завжди узгоджуються зі способами їх реалізації. Проявляють позитивне ставлення до життєдіяльності: дотримуються соціальних норм і цінностей; орієнтовані на успіх; виявляють інтерес до діяльності; емоційно стабільні. Мають здатність і волю до реалізації запланованого: володіють собою в різних ситуаціях; прагнуть до завершення розпочатої справи; відповідальні за результати власної діяльності. Незалежні від зовнішнього впливу; піднімаються над вимогами ситуації; у справах проявляють новаторство.

Об'єктно-суб'єктний (середній) рівень (46,73 % досліджуваних) розвитку ініціативності притаманний тим майбутнім психологам, які сприймають свої найбільш виразні властивості, вміють давати загальну оцінку ситуації; можуть знаходити способи вирішення проблем, здатні ставити нові цілі діяльності, проте інколи не узгоджують їх зі способами реалізації. Спостерігається здебільшого варіативне (як позитивне, так і негативне) емоційно-ціннісне ставлення до життєдіяльності: можуть як приймати, так і не приймати соціальні норми і цінності; інколи невпевнені в собі та в результатах діяльності; можуть виявляти інтерес до значущої для них діяльності; не завжди емоційно стабільні. Інколи мають труднощі

в реалізації запланованого, – часом спонтанні та імпульсивні; іноді не завершують розпочату справу; можуть приписувати відповідальність за результати своєї діяльності як власним, так і зовнішнім силам. Здатні приймати самостійні, незалежні рішення; можуть виходити за межі заданого, проявляти новаторство.

Ситуативно-об'єктний (низький) рівень (44,86 % досліджуваних) розвитку ініціативності майбутніх психологів відзначається їх схильністю поверхнево аналізувати власні дії та стани, умінням здійснювати рефлексію нескладних ситуацій; прагненням уникати розумової напруги, постановкою цілей діяльності за умови необхідності та не узгодженням їх зі способами реалізації. Часто відзначаються негативним ставленням до життєдіяльності: можуть нехтувати соціальними нормами та цінностями; зазвичай невпевнені в собі та в результатах діяльності, запобігають невдачам; рідко виявляють інтерес до діяльності; не завжди емоційно стабільні. Мають труднощі в реалізації запланованого: зазвичай спонтанні та імпульсивні; часто не завершують розпочаті справи; схильні перекладати відповідальність за результати своєї діяльності на інших. Здебільшого залежні від оточуючих, легко навіювані; діють за ситуацією; у справах майже не проявляють новаторства.

На другому етапі констатувального експерименту вивчалися адаптивні та неадаптивні прояви ініціативності. Було з'ясовано, що майбутні психологи в процесі реалізації ініціативних задумів часто не співвідносять цілі діяльності зі способами їх реалізації. Так, у 63,55 % досліджуваних спостерігався той чи інший прояв неадаптивної ініціативності (“залежний”, “асоціальний”, “деструктивний”, “алогічний”, “словесний”) і лише у третини студентів (36,45 %) були простежені адаптивні прояви (“вільний”, “просоціальний”, “конструктивний”, “інтелектуальний”, “практичний”). Було побудовано загальний профіль розвитку ініціативності майбутніх психологів і виявлено, що найбільш поширеними в досліджуваних є алогічний і словесний неадаптивні прояви ініціативності, тобто вони часто не виконують задумане, схильні до алогічних дій. Менш розповсюдженими є асоціальні неадаптивні прояви ініціативності. Зазначений факт обумовлений специфікою професійної діяльності майбутніх психологів, що передбачає доброзичливе ставлення, вміння співпереживати, небайдужість до справ і стану інших людей.

Із метою простеження вікової динаміки становлення адаптивної ініціативності майбутніх психологів також були побудовані окремі профілі її розвитку у студентів, які навчаються на різних курсах університетів. Встановлено, що старшокурсники частіше реалізують ініціативні задуми, більш свідомо ставляться до постановки цілей ініціативної діяльності, продумують шляхи їх реалізації та послідовність дій, більш самостійні в порівнянні зі студентами початкових курсів. Проте результати за шкалою “просоціальна – асоціальна ініціативність” спадають у вигляді регресії (первинні значення були відносно високими). Вважаємо, що негативна динаміка пов'язана з лібералізацією моральних норм, негативним досвідом міжособистісних і соціальних взаємодій.

У процесі експериментальної роботи виявлені чинники виникнення неадаптивних проявів ініціативності в майбутніх психологів. У групі студентів з

асоціальними неадаптивними проявами ініціативності простежено, що їм властивий низький рівень розвитку моральності та соціальної активності. Залежні неадаптивні прояви ініціативності досліджуваних можна пояснити недостатнім розвитком їх самостійності, легкою навійованістю, невпевненістю у власних силах, низьким рівнем розвитку вольової саморегуляції тощо. Студенти із *деструктивними неадаптивними проявами* ініціативності, зазвичай, мають низький рівень розвитку соціалізації та вольової саморегуляції. У них часто спостерігається яскраво виражена домінуюча мотиваційна тенденція запобігання невдачам. *Алогічні неадаптивні прояви* ініціативності майбутніх психологів спричиняються сукупністю таких чинників: невмінням адекватно оцінювати власні можливості, униканням розумової напруги, орієнтацією на невдачу тощо. *Неадаптивну словесну ініціативність* досліджуваних, не підкріплену подальшими діями, можна обґрунтувати низьким рівнем розвитку вольової саморегуляції та нерозвиненою здатністю до рефлексії.

У процесі аналізу та узагальнення результатів констатувального експерименту, було виділено чотири групи майбутніх психологів (новатори; виконавці; індиферентні; ініціатори-діячі). Так, до групи "*новаторів*" ($n = 64$) входять ті студенти, які здатні "широко" мислити, знаходити нестандартні рішення завдань і проблем у різних життєвих ситуаціях. Вони, як правило, мають високий рівень креативності, можуть виходити за межі зовнішніх вимог як в інтелектуальній, так і мотиваційно-емоційній сфері. Та водночас, майбутні психологи зазначеного типу зазвичай мають доволі низький рівень вольової саморегуляції і тому рідко реалізують задумане. "*Виконавці*" ($n = 36$), як правило, мають високий рівень розвитку вольової саморегуляції та низький рівень креативності, здатності виходити за межі ситуації. Домінуючий стиль мислення виконавців, у більшості випадків, практичний. Отже, ці досліджувані можуть продуктивно реалізовувати ідеї та плани, однак, залишаються в межах заданого, не схильні проявляти інтелектуальну ініціативу. "*Індиферентні*" ($n = 64$) мають як низький рівень вольової саморегуляції, так і креативності, здатності виходити за межі ситуації. Представники зазначеної групи прагнуть зменшити кількість обов'язків, обмежують сфери діяльності та спілкування, що передбачають прояви ініціативності. "*Ініціатори-діячі*" ($n = 50$), у більшості випадків, мають як високий рівень креативності, так і вольової саморегуляції. Вони можуть підніматися над вимогами ситуації, проте в них, на відміну від студентів-новаторів, "вихід за межі ситуації" відбувається не лише в контексті когнітивно-рефлексивної та емоційно-мотиваційної складової ініціативності, але й конативно-регулятивної.

На основі інтегративного підходу розроблена психологічна модель адаптивної ініціативності майбутніх психологів, яка включає в себе складові зазначеного особистісного утворення, його конструкти, а також провідні зв'язки між ними, що відображають алгоритм ініціативної діяльності та процес її розвитку від ситуативно-об'єктного до надситуативно-суб'єктного рівня.

У третьому розділі – "**Психологічний супровід розвитку ініціативності майбутнього психолога в процесі використання інтерактивних технологій**" – розроблена розвивальна програма становлення ініціативності майбутніх психологів

у ході використання інтерактивних технологій, простежена динаміка розвитку ініціативності в експериментальній і контрольній групах, сформульовані методичні рекомендації щодо розвитку досліджуваної якості.

В основу створення розвивальної програми становлення адаптивної ініціативності майбутніх психологів засобами інтерактивних технологій була покладена ідея суб'єктності та принципи інтегративного підходу (*цілісності та інтеграції, принципу розвитку, принципу позитивності, принципу природовідповідності*). До складу програми ввійшов психологічний інтегративний тренінг “Я – ініціативна особистість”, що відповідає меті розвитку адаптивної ініціативності та корекції неадаптивних проявів. При розробці інтегративного тренінгу були враховані основні вимоги до його організації (*прийняття особистості як цілісної єдності, здійснення комплексного впливу на людину; використання прихованого особистісного ресурсного потенціалу учасників; відхід від повсякденності до вищих цінностей; активізація нових задумів та ідей тощо*).

У процесі розробки програми визначені стадії розвитку адаптивної ініціативності (*корекційна, аналітико-орієнтувальна, пошуково-апробаційна, рефлексивна*), відібрані та систематизовані інтерактивні технології за цілями їх використання: превентивно-корекційні (*тренінг, консультації*); організаційно-підготовчі (“*Приховані скарби*”, “*Спільна угода*”, “*Перемішайтеся. Замиріть. Об'єднайтеся в пари*”); інтелектуально-пізнавальні (“*Шість капелюхів мислення*”, “*Класичні дебати*”, “*Інодром*”); рефлексивно-оцінні (“*Пасивний-активний*”; “*Сходінка до мрії*”, “*Реальне – ідеальне*”); мотиваційно-стимулюючі (“*Очікування*”, “*Успіх*”, “*Мікрофон*”); емоційно-стабілізуючі (“*Відтаювання*”, “*Вторгнення*”); імітаційно-практичні (“*Управління ініціативою*”, “*Мініпрезентація ініціативної дії*”, “*Обмін проблемами*” та ін.). Безпосередньо для розвитку ініціативності майбутніх психологів було створено авторські технології: “*Реалізуй задумане*”, ділова гра “*Інтерактивні технології в роботі практичного психолога*”, “*Життєві ситуації із професійної діяльності*”.

Корекційна стадія розвивальної програми становлення адаптивної ініціативності передбачала корекцію неадаптивних проявів ініціативності засобами превентивно-корекційних інтерактивних технологій. *Аналітико-орієнтувальна стадія* була спрямована на усвідомлення цілей діяльності та мотивацію ініціативної поведінки з використанням організаційно-підготовчих, інтелектуально-пізнавальних, рефлексивно-оцінних, мотиваційно-стимулюючих та емоційно-стабілізуючих інтерактивних технологій. *Пошуково-апробаційна стадія* була зосереджена на створенні умов для формування адаптивної ініціативності за допомогою імітаційно-практичних інтерактивних технологій. *На рефлексивній стадії* студенти аналізували результати власної діяльності в процесі використання рефлексивно-оцінних технологій (рис. 1).

Корекційна стадія передбачала здійснення впливу на всі складові адаптивної ініціативності майбутніх психологів; аналітико-орієнтувальна – на когнітивно-рефлексивну і мотиваційно-емоційну, пошуково-апробаційна – на конативно-регулятивну, рефлексивна – на когнітивно-рефлексивну, забезпечуючи подальший алгоритмічний розвиток ініціативності на більш високому рівні.

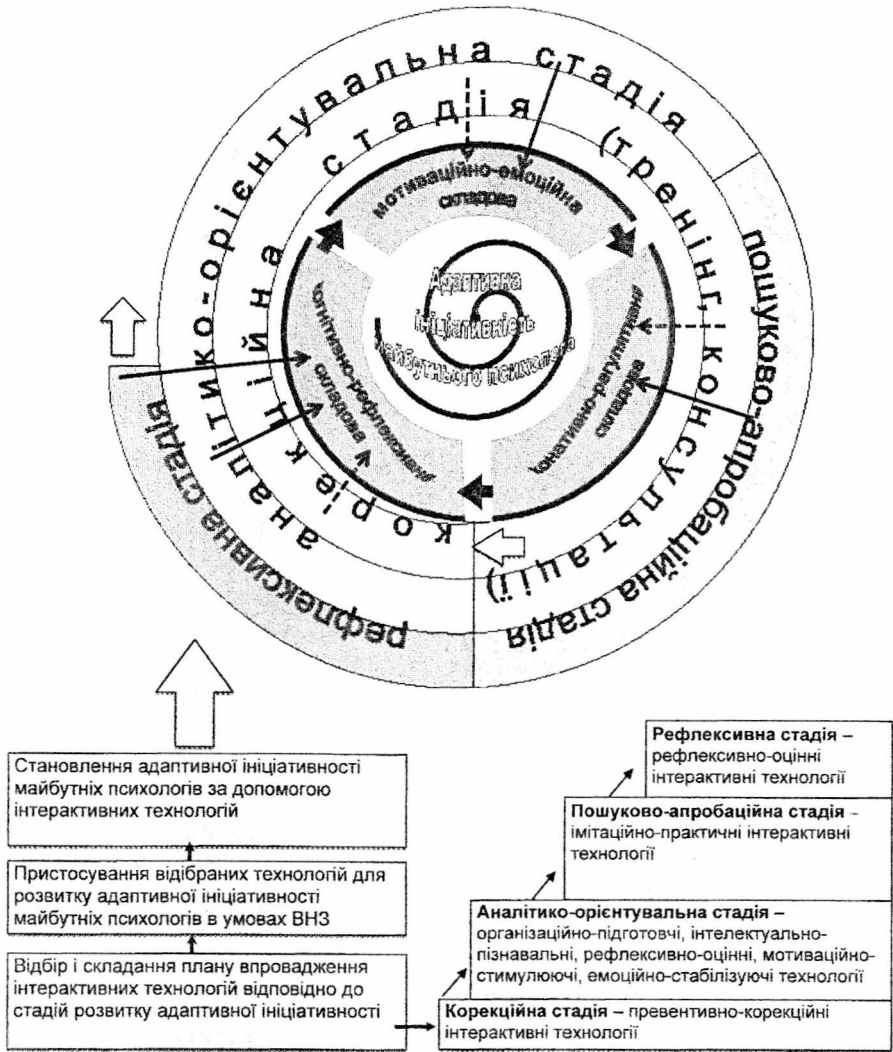

Рис. 1. Розвиток адаптивної ініціативності майбутніх психологів у процесі використання інтерактивних технологій

За результатами експериментальної роботи визначено динаміку розвитку ініціативності майбутніх практичних психологів, що відображена на рис. 2.

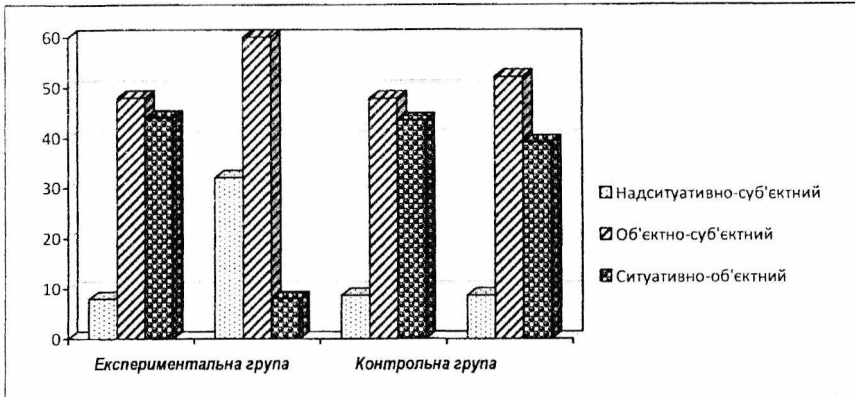

Рис. 2. Динаміка рівнів розвитку адаптивної ініціативності майбутніх психологів експериментальної та контрольної груп до і після експерименту (у %)

Кількісні показники результатів дослідження свідчать, що в експериментальній групі надситуативно-суб'єктний рівень ініціативності зріс на 24,00 % (від 8,00 % до 32,00 %). Точніше, збільшилась кількість майбутніх психологів, які постійно реалізують ініціативні задуми; вони не лише піднімаються над вимогами ситуації, але й здатні впливати та змінювати її. Також помітно зросла кількість юнаків і дівчат з об'єктно-суб'єктним рівнем ініціативності (від 48,00 % до 60,00 %). Це вказує на те, що майбутні психологи експериментальної групи стали здатними діяти не лише за вимогами ситуації, але й виходити за її межі. Кількісний показник ситуативно-об'єктного рівня розвитку ініціативності досліджуваних експериментальної групи скоротився майже на 36,00 % (від 44,00 % до 8,00 %) за рахунок збільшення кількості студентів із надситуативно-суб'єктним та об'єктно-суб'єктним рівнями розвитку ініціативності. Таким чином, після проведення формуального експерименту зменшилася кількість студентів, діяльність яких обмежена лише зовнішніми вимогами.

Водночас відзначимо, що значущої різниці в кількісних та якісних показниках контрольної групи досліджуваних до та після проведення експерименту не виявлено.

Перевірка результативності експериментальної роботи формування ініціативності майбутніх психологів із використанням інтерактивних технологій здійснювалася за допомогою методів математичної статистики (X^2 критерію для рівня значущості 0,01).

Отже, аналіз результатів проведеного формуального експерименту показав, що за допомогою розвивальної програми становлення адаптивної ініціативності засобами інтерактивних технологій підвищується ступінь осмисленості цілепокладання в майбутніх психологів, їх емоційно-ціннісного ставлення до життєдіяльності, особистісної саморегуляції та особистісної свободи.

Розроблені практичні рекомендації спрямовані на допомогу психологам і викладачам з метою розвитку адаптивної ініціативності студентів. Забезпечується методична та психологічна підтримка педагогів і психологів при впровадженні інтерактивних технологій.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й практичне вирішення проблеми розвитку ініціативності майбутніх психологів із використанням інтерактивних технологій, що полягає в з'ясуванні сутності провідних понять, видів ініціативності, структури адаптивної ініціативності; обґрунтуванні критеріїв, визначенні рівнів і показників її розвитку; вивченні психологічних особливостей розвитку структурних складових ініціативності та її адаптивних і неадаптивних проявів; проектуванні психологічної моделі адаптивної ініціативності майбутніх психологів; розробці та впровадженні системи психолого-педагогічного супроводу розвитку адаптивної ініціативності майбутніх психологів засобами інтерактивних технологій.

1. Ініціативність посідає особливе місце у структурі професійно-важливих якостей студентів і впливає на їх професійне становлення в різних галузях психології, особливо прикладній. Адже психолог повинен власним прикладом спонукати клієнтів до активності. У нашому дослідженні розглядаємо ініціативність як інтегративне особистісне утворення, що характеризується надситуативною активністю та спрямованістю на досягнення певних цілей, які вимагають вольових зусиль для їх реалізації. Ініціатива – окремий прояв ініціативності; прагнення активно діяти, випереджати зовнішні вимоги. Юнацький вік є сприятливим для розвитку ініціативності, її становлення як стійкої гармонійної особистісної якості. У цьому віці ініціативність найбільш інтенсивно розвивається та відкрито проявляється.

Ініціативність може мати як позитивну, так і негативну спрямованість (*адаптивна, неадаптивна ініціативність*). Під адаптивною ініціативністю розуміємо гармонійну вольову особистісну якість, яка характеризується вільною надситуативною активністю, спрямованою на втілення творчих задумів, новаторських ідей, що мають позитивну особистісну і суспільну значущість та узгоджуються із засобами їх реалізації. Неадаптивній ініціативності притаманна невідповідність між цілями та способами їх досягнення, а тому і результатами діяльності. Адаптивна та неадаптивна ініціативність є глобальними видами ініціативності, що включають у себе інші її різновиди (*відповідно: автономна – залежна ініціативність, просоціальна – асоціальна, конструктивна – деструктивна, інтелектуальна – алогічна, практична – словесна*).

2. У структурі адаптивної ініціативності майбутніх психологів можна виділити складові (*когнітивно-рефлексивна, мотиваційно-емоційна, конативно-регулятивна*) та конструкти (*ініціативний стиль мислення, інтелектуальна активність, рефлексивність; орієнтація на успіх, потреба самопокладання, інтерес до діяльності, емоційна стабільність; наполегливість, самовладання, інтернальність, надлишкова діяльність; креативність, надситуативна активність, узгодженість*

цілей діяльності зі способами їх реалізації, здатність до самостійної поведінки, просодіальна спрямованість).

Визначені критерії ініціативності майбутнього психолога (*осмисленість цілепокладання, емоційно-ціннісне ставлення до життєдіяльності, особистісна саморегуляція; особистісна свобода*) та рівні (*надситуативно-суб'єктний, об'єктно-суб'єктний, ситуативно-об'єктний*). *Надситуативно-суб'єктний* рівень розвитку ініціативності відповідає надситуативній активності; *об'єктно-суб'єктний* – надситуативній активності, що має тимчасовий характер; *ситуативно-об'єктний* – ситуативній активності.

3. За рівнем розвитку вольової саморегуляції та здатності виходити за межі ситуації виділено чотири групи майбутніх психологів: *новатори, виконавці, індіферентні, ініціатори-діячі*. Діяльність “новаторів” та “ініціаторів-діячів” спрямована на ускладнення, розширення, урізноманітнення сфер життя, обов'язків, життєвих завдань. Проте, “ініціатори-діячі”, на відміну від “новаторів”, не мають труднощів при реалізації запланованого. “Виконавці” та “індіферентні” прагнуть зменшити кількість обов'язків, обмежують сфери діяльності та спілкування, що передбачають прояви ініціативності. “Виконавці” шукають легких і швидких способів реалізації ситуативних завдань, а “індіферентні” – їх уникають.

Найбільш поширеними в майбутніх психологів є алогічний і словесний неадаптивні прояви ініціативності (*не виконують задумане, схильні до алогічних дій*). Найменш розповсюдженими є асоціальні неадаптивні прояви ініціативності. Зазначений факт обумовлений специфікою професійної діяльності майбутніх психологів, що передбачає доброзичливе ставлення, вміння співпереживати, небайдужість до справ і стану інших людей. Основними чинниками виникнення неадаптивних проявів ініціативності є: нерозвинена вольова саморегуляція, уникання розумової напруги, невміння адекватно оцінювати власні можливості, орієнтація на невдачу, несамостійність, низький рівень розвитку моральності та соціальної активності тощо.

Створена та апробована психологічна модель розвитку адаптивної ініціативності майбутнього психолога, яка включає в себе структурні складові, конструкти ініціативності, а також провідні зв'язки між ними, що відображають особливий алгоритм ініціативної діяльності “за спіраллю” (*осмислення цілей діяльності та рефлексія власних сил (когнітивно-рефлексивна складова) – виникнення мотивів, емоцій (мотиваційно-емоційна складова) – вольові зусилля, власне ініціативна дія (конативно-регулятивна складова) – рефлексія та осмислення результатів діяльності, постановка нових цілей або “розширення” першопочаткових (когнітивно-рефлексивна складова)*). У результаті взаємопроникнення цих складових і взаємодії між ними підвищується ступінь їх єдності, тому ініціативність є цілісним особистісним утворенням з новим якісним рівнем.

4. Активізація розвитку ініціативності майбутніх психологів досягається в процесі впровадження програми та психологічного інтегративного тренінгу, що розроблені на основі ідеї суб'єктності та принципів інтегративного підходу. Систематизація інтерактивних технологій за цілями їх використання (*превентивно-*

корекційні, організаційно-підготовчі, інтелектуально-пізнавальні, рефлексивно-емоційні, мотиваційно-стимулюючі, емоційно-стабілізуючі та імітаційно-практичні) підсилює упорядкованість і доцільність їх використання. Ефективність запропонованого авторського психолого-педагогічного супроводу проявляється в підвищенні ступеня осмисленості цілепокладання майбутніх психологів, емоційно-ціннісного ставлення до життєдіяльності; особистісної саморегуляції та особистісної свободи.

За результатами дослідження сформульовані методичні рекомендації практичним психологам і викладачам щодо розвитку ініціативності студентів (*особливості роботи з психодіагностичним інструментарієм, організація розвивальної програми та інтегративного тренінгу, специфіка використання інтерактивних технологій, навчально-методичне забезпечення інтерактивних занять тощо*).

Здійснене наукове дослідження розвитку ініціативності майбутніх психологів не висчерпує всіх аспектів вивчення специфіки зазначеної якості. Подальшого дослідження потребують питання вивчення феномена “неадаптивної” ініціативності та методів її діагностики, особливостей розвитку ініціативності в людей дорослого та похилого віку, застосування інноваційних технологій для розвитку ініціативності на різних вікових етапах та ін.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Шапран В. Ю. Психологічні механізми професійного самовдосконалення майбутнього вчителя / В. Ю. Шапран // Інноваційні технології: теорія та практика використання у вищій школі : [монографія] / [Доброскок І. І., Коцур В. П., Нікітчина С. О. та ін.] / наук. ред. В. П. Коцур ; укладач О. І. Шапран. – Переяслав-Хмельницький : Видавництво С. В. Карпук, 2008. – С. 193 – 209.

Методичні посібники

2. Шапран В. Ю. Інтерактивні технології навчання / В. Ю. Шапран // Сучасні педагогічні технології у професійній підготовці вчителів : [навч. посіб.] / за ред. О. І. Шапран. – Переяслав-Хмельницький : “Видавництво КСВ”, 2012. – С. 193 – 201.

Наукові статті у фахових виданнях

3. Шапран В. Ю. Використання інформаційних технологій у комунікативній діяльності управлінського персоналу / В. Ю. Шапран // Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди” : [наук.-теорет. зб.]. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – Вип. 16. – С. 243 – 245.

4. Шапран В. Ю. Ініціативність як психологічний феномен: різні підходи до його вивчення / В. Ю. Шапран // Освіта регіону [український науковий журнал]. – К., 2010. – № 1. – С. 160 – 163.

5. Шапран В. Ю. Види ініціативності та їх класифікація / В. Ю. Шапран // Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний

університет імені Григорія Сковороди” : [зб. наук. пр.]. – Переяслав-Хмельницький, 2011. – Вип. 21. – С. 408 – 413.

6. Шапран В. Ю. Сучасні психологічні підходи до визначення понять “ініціатива” та “ініціативність” / В. Ю. Шапран // Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди” : [зб. наук. пр.]. – Переяслав-Хмельницький, 2011. – Вип. 20. – С. 539 – 544.

7. Помилуйко В. Ю. Адаптивні й неадаптивні прояви ініціативності особистості та їх діагностика консультантом-психологом / В. Ю. Помилуйко // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент”. – Вип. 9 : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – С. 204 – 213.

Наукові статті та тези доповідей у збірниках матеріалів конференцій

8. Шапран В. Ю. Суб’єкти інноваційних перетворень у сучасній школі: відношення до нововведень, психологічні бар’єри / В. Ю. Шапран // Формування професійних цінностей та шляхи їх реалізації у практичній діяльності : зб. наук. пр. за матеріалами I Всеукр. інтернет-конф., (Переяслав-Хмельницький, 14–15 трав. 2008 р.) / М-во освіти і науки України, АПН України [та ін.]. – Переяслав-Хмельницький, 2008, – С. 38 – 39.

9. Шапран В. Ю. Сутність інноваційних технологій та особливості їх використання в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців / В. Ю. Шапран // Підготовка студентів до майбутньої професійної діяльності: теорія і практика : [наук.-теорет. посіб. / наук. ред. : В. П. Коцур, О. І. Шапран ; уклад. О. М. Сергійчук]. – Переяслав-Хмельницький : “Видавництво К С В”, 2010. – Вип. 3 : Сучасні проблеми професійної підготовки майбутнього фахівця: інноваційний досвід і перспективи. – С. 29 – 31.

10. Шапран В. Ю. Ініціативність як важлива риса обдарованої особистості / В. Ю. Шапран // Навчання, виховання і розвиток обдарованої особистості: ретроспектива і перспектива : [зб. наук. пр.] / наук. ред. : В. П. Коцур, О. І. Шапран ; уклад. О. М. Сергійчук]. – Переяслав-Хмельницький : Видавництво “К С В”, 2010. – С. 20 – 21.

11. Шапран В. Ю. Місце ініціативності у структурі провідних професійних якостей психологів / В. Ю. Шапран // Підготовка майбутнього педагога в умовах реформування сучасної вищої освіти: проблеми, теорія і практика : зб. наук. пр. за матеріалами IV Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 16–18 лют. 2011 р. / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний ун-т імені Григорія Сковороди” [наук. ред. В. П. Коцур, О. І. Шапран ; уклад. О. М. Сергійчук]. – Переяслав-Хмельницький, 2011. – С. 148 – 150.

12. Помилуйко В. Ю. Педагогічні та психологічні аспекти проблеми інтерактивного навчання / В. Ю. Помилуйко // Використання педагогічних технологій у практиці роботи сучасної школи : зб. наук. пр. за матеріалами міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 15–17 лют. 2012 р. / МОНмолодьспорту України, ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т імені Григорія Сковороди” [та ін.] ; наук.

ред. : В. П. Коцур, О. І. Шапран; уклад. : О. М. Сергійчук, Н. П. Онищенко. – І Переяслав-Хмельницький: “Видавництво КСВ”, 2012, С. 221 – 224.

АНОТАЦІЇ

Помилуйко В. Ю. Развитие инициативности будущих психологов в процессе использования интерактивных технологий. – На правах рукопису.

Диссертация на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2012.

У дисертації здійснено теоретичний аналіз наукових підходів дослідження проблеми розвитку ініціативності майбутніх психологів із використанням інтерактивних технологій, визначено сутність провідних понять, класифіковані види ініціативності, виділено структуру адаптивної ініціативності (*когнітивно-рефлексивна, мотиваційно-емоційна та конативно-регулятивна складові*).

Розроблено та впроваджено у практику роботи вищої школи психодіагностичний інструментарій вивчення ініціативності особистості; обґрунтовано критерії (*осмисленість цілепокладання, емоційно-ціннісне ставлення до життєдіяльності, особистісна саморегуляція, особистісна свобода*), показники та рівні (*надситуативно-суб'єктний, об'єктно-суб'єктний, ситуативно-об'єктний*) розвитку ініціативності майбутніх психологів; подано результати експериментального вивчення особливостей розвитку структурних складових досліджуваної якості, виявлені її адаптивні та неадаптивні прояви; розроблено психологічну модель адаптивної ініціативності майбутнього психолога.

У процесі експериментальної роботи доведена доцільність та ефективність впровадження експериментальної розвивальної програми становлення адаптивної ініціативності майбутніх психологів у процесі використання інтерактивних технологій. Сформульовані методичні рекомендації щодо розвитку досліджуваної якості.

Ключові слова: ініціатива, ініціативність, адаптивна ініціативність, неадаптивна ініціативність, надситуативна активність, інтегративний підхід, інтерактивні технології, інтегративний тренінг.

Помилуйко В. Ю. Развитие инициативности будущих психологов в процессе использования интерактивных технологий. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07. – педагогическая и возрастная психология. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2012.

В диссертации обобщены взгляды современных ученых на проблему развития инициативности будущих психологов. Теоретико-методологический анализ дал возможность определить разные подходы к изучению проблемы исследования – системный, деятельностный, личностно-деятельностный, когнитивный, системно-функциональный, компетентностный. Основой для исследования стал интегративный подход, концепции которого объединяют научные положения разных теорий.

В работе определена сущность основных категориальных понятий: “инициатива”, “инициативность”, “адаптивная инициативность”, “неадаптивная инициативность”, “интерактивные технологии”; определено соотношение понятий “инициатива”, “инициативность” и “активность”. Рассмотрены разные виды инициативности, которые условно разделены на две группы – адаптивные и неадаптивные. Выделены составляющие (*когнитивно-рефлексивная, мотивационно-эмоциональная, когнитивно-регулятивная*), конструкты, критерии адаптивной инициативности (*осмысленность целеполагания, эмоционально-ценностное отношения к жизнедеятельности, личностная саморегуляция и личностная свобода*), алгоритм её развития. Проведенный психологический анализ генезиса инициативности личности с раннего по юношеский возраст показал, что формирование исследуемого феномена начинается с первого года жизни личности, а в юношеском возрасте данное качество есть уже частично сформированным и продолжает интенсивно и эксплицитно проявляться.

Разработан и внедрён в практику работы высшей школы психодиагностический инструментарий для определения уровней (*надситуативно-субъективный, объектно-субъективный, ситуативно-объектный*) развития инициативности будущих психологов, который дал возможность условно выделить четыре их группы (*новаторы; исполнители; индифферентные; инициаторы-деятели*). Были определены причины неадаптивных проявлений инициативности, её возрастная динамика. Разработана психологическая модель адаптивной инициативности будущих психологов, которая включает в себя составляющие инициативности, их конструкты, а также основные связи между ними, что отображают алгоритм инициативной деятельности, процесс её развития от ситуативно-объектного до надситуативно-субъектного уровня.

Активизации инициативности будущих психологов способствовала развивающая программа и психологический интегративный тренинг. В процессе реализации программы были систематизированы интерактивные технологии за целями их использования: превентивно-коррекционные, организационно-подготовительные, интеллектуально-познавательные, рефлексивно-оценочные, мотивационно-стимулирующие, эмоционально-стабилизирующие и имитационно-практические. Внедрение программы способствует повышению осмысленности целеполагания будущих психологов, их эмоционально-ценностного отношения к жизнедеятельности, личностной саморегуляции и личностной свободы. Результаты исследования могут быть использованы в психодиагностической и коррекционной деятельности психологов, педагогов.

Ключевые слова: инициатива, инициативность, адаптивная инициативность, неадаптивная инициативность, надситуативная активность, интегративный подход, интерактивные технологии, интегративный тренинг.

Pomyluiko V. Y. Development of future psychologists' initiative with the help of interactive technologies. – Manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of psychological sciences, specialty 19.00.07 – Pedagogical and Age Psychology. – M. P. Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv, 2012.

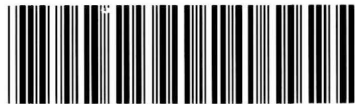
In the thesis was presented a theoretical analysis of scientific research approaches to the problem of future psychologists' initiative development with the help of interactive technologies, defining the essence of the basic concepts, classifying the types of initiatives, highlighting the structure of adaptive initiatives (*cognitive-reflexive, motivational-emotional and volitional-regulative components*).

The author elaborated and implemented in practice of higher education psychodiagnostic tools for determining initiative levels; identified the criteria (*meaningful goal-setting, emotionally valuable attitude to life, personal self-regulation, personal freedom*), indicators and levels (*subject-suprasituational (high), object-subject (medium) and object-situational (low)*) of initiative development; examined the peculiarities of initiative components; defined adaptive and maladaptive manifestations of initiative; created a psychological model of future psychologists' adaptive initiatives.

In the research was proven the feasibility and efficiency of the program of future psychologists' initiative development with the help of interactive technologies. Methodological recommendations concerning the development of the investigated quality were worked out.

Key words: initiative, initiativity, adaptive initiative, maladaptive initiative, suprasituational activity, integrative approach, interactive technologies, integrative training.

НБ НПУ

100160640

Підписано до друку 12.09.2012 р. Формат 60x90/16.

Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.

Тираж 100. Зам. 52.

«Видавництво “Науковий світ”»[®]
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Боженка, 23, оф. 414.
200-87-13, 200-87-15, 050-525-88-77
E-mail: nsvit@mail.ru